

վայր : աւարտումն առնել կամիմ, եւ զայս չափդ . վս փղձկեալ սրտիս
գրեցի զաղետս տաքակուսանաց սրտիս միջաբեկ , եւ սրտակտուր եւ կիւ
սամահ եղելոյս անձինս , մեղապարտ յոհ . վասն անհնազանդ զաւակին
անառակի . սարգսի . զոր գորչն կորուսելոց , կարող է ած եկացոցաւ
նեւ , մոռանել . ի տունն ան հւ ի գաւիթն այ մերոյ . եւ յամ ժամ
աղաչանք իմ այս են , զի մի խպառ յորիցի , այլ դարձի ապաշխարութե
արժանասցի . եւ մի (զրկ)եացի յաւիտենից կենացն հւ ի խաւար մի միաս
ցէ . այլ ընկալցի զլոյս կենաց . . .

En concluant il faut noter que le *մաշտոց* ne contient aucun rite de *ձեռնադրութե եպիսկոպոսի* . à cet égard, il y a accord avec les «Canons d'Hippolyte», nom de l'ancien ordre de l'Eglise égyptienne. Ce n'est que dans des mss arm. très-modernes qu'on trouvera le *կանոն ձեռնադրութեան եպիսկոպոսի*, composé par Առաքել վղպաւ au 13me siècle. Avant cela il n'y en avait pas.

F. C. CONYBEARE

ՍԱՐԳԻՍ ԱԽԲԱՐԸ

(Երես ընդ զաղթականութեան օրերեան)

. . . Նիհար . չորցած , տասնամեայ պանդխտութիւնը հալեցու
ցած էր անոր հուժկու կազմածքը , ու այդ հսկայէն ոսկրուս հիւսւածք
մը կը մնար՝ որ դեռ կը ճգնէր , կ'աշխատէր մինչեւ երեկոյ , անթիւ ,
անլուր տատապանքերով խնայած փոքրիկ գումարին վրայ քանի մը
փարայ ալ աւելացնելու , որը այդ զրկանքի օրերուն իր միակ յոյսը ,
սիրտանքը , ապագայի երազներու հիմնաքարը կը կազմէր :

Իր պատմութիւնը այն հազարաւորներէն մէկն էր . որոնք գրեթէ,
միօրինակ թշւառութիւններու , զրկանքներու , տանջանքներու տխուր
դրւագիւր միայն ունին :

Յաջորդական դաժան օրէնքով , հարստահարիչները , աղրուկ ձրիա
կերները զինքը վաշխառուններու ճանկը ձգած էին . որպէս զի անոնք
ալ իրենց կարգին քայքայիչ պանդխտութեան ամէն բան կ'ընող , անհե
տացող անդունդին մէջ գլորին : Ու վճռած էր երթալ « Ստամպոլ » ուր
« փարան պօլ » էր . ուրկէ վստահ էր քամարը լեցուն վերադառնալ իր
« լամ » երունքով , պարսքերը տալէ յետոյ իր հալալ աշխատանքով
պատահ մը հաց ուտելու :

Պօլսոյ մէջ իր հէրքիւլլէսեան ոյժին շնորհիւ կըցած էր մաքսասան « համալ » ներու. մէջ պատուաւոր դիրք մը գրաւել, ու լաւ ալ կը շահէր, չմոռնալով ամէն շաբաթ խանին մէկ անկիւնը քաշուելէ յետոյ, մէջքը կապած թաշկինակին ծրարը բանալ, ու դողդոջուն մասնորոնով, թրթռացող որսով ոսկի մ'ալ աւելացնել խնայած փաքիկ գումարին վրայ:

• • •

96ի պատմական արիւնոտ անցքերու փոթորկին տակ ցան ու ցիր, նորէն պատահեցայ իրեն Պուլկարիոյ հիւրընկալ հողին վրայ՝ ուր տաւազրեալներու անվերջ հոսանք մը կը զիմէր երկաթ տառապանքներէ յետոյ լայն ու ազատ օդ մը շնչելու:

Շ . . . քաղաքի հարուստ Պուլկար կալուածատիրոջ մը քով իբր պահապան՝ պաշտօն էր ճարած, միշտ օր մը իրենները տեսնելու յոյսով ու կարօտով տանելով այդ նոր կեանքը:

Կարճահասակ, գէլ, փաքիկ գլխով ու աչքերով « կակալուզ » (1) մ'էր Սարգիս աղբօր տէրը:

Հարուստ էր ան, ու վերջերը նոր ձեռնարկած էր մեծ տան մը շինութեան: Իր անձնաւորութեան ու հարստութեան աղբիւրներուն վրայ զանազան լուրեր կը պտտէին բերնէ բերան, բայց եւ այնպէս « կօսպօտին » Քանչէֆ յարդած էր ամենքէն, ու իր մասին խօսողները փողոցը հանդիպած ժամանակ չէին վարանիր սիրալիր ժպտի մը ընկերացնել խուռնկ յարգական բարիւ մը:

Սարգիս աղբար իր ամսականները լրիւ կստանար ամէն ամսի վերջին, ամէն անգամ մտովի հայհոյելով իր տէրը վատաբանողներուն:

Մարդ մը՝ որ կիրակի օրերը եկեղեցի կերթար, աղքատներու դրամ կուտար, իրեն ամսականները չէր կտրեր, որ այդքան անուշ լիզու եւ կատակախօս էր, կրնա՞ր անպիտան, վատ, խաբեբայ մ'ըլլալ: Ձէ՛ սուտ էր այդ բոլորը, կը շարախօսէին, որովհետեւ կը նախանձէին:

Ահա ինչպէս կը խորհէր Սարգիս աղբարը, եւ իր միամիտ վստահութեան թափէն սարւած, օր մը իր խնայած գումարը սարած էր յանձնել « կօսպօտին » Քանչէֆին, վստահ ըլլալով որ անոր մօտ աւելի ապահով կրնար պահւիլ. ու իր վերջին տարակոյսները ցրած էին, երբ իր տէրը այդ գումարը ընդունած, եւ ուզած ժամանակ վերադարձնելու պարտաւոր ըլլալը հաստատող ու իր ստորագրութեամբ վաւերացւած ընկալագիր մ'էր տւած իրեն, չնայելով որ Սարգիս աղբարը չէր պահանջած այդ, դէպ' իր տէրը անպատւաբեր համարելով ու եւ է պահանջ:

(1) Թրքախօս Պուլկար:

. * .

— Է՛, ե՞րբ կերթաս, Սարգիս աղբար .

— Հա՛, քե մասաղ, շուտ կերթամ, մէկ-երկու գործերս լէ տեսնիմ, ամիսն էլ պըծուկ է, փարաներս կառնիմ ու հալլա՛հ . . . վաթա՛ն . . .

Ու դէմքը կարծես հայրենիքի անուշ արեւով լուսաւորուած, գինքը ստիպողաբար հայրենիք կանչող ճոթկած նամակը առաւ ձեռքէն, խոր շնորհակալութեան խոնարհութիւն մ'ընկելով :

Բանի մը օր մեր փոքրիկ շրջանին մէջ օրւան նորութիւնը ու խօսակցութեան առարկան էր այդ լուրը :

— Սարգիս աղբարը հայրենի՛ք կերթայ կոր :

Ու բոլորս ալ կարծես մասնակից էինք գացողին ու սպասողին ուրախութեան եւ անցկութեան :

Շտաբի մ'անցած էր . ամէն բան վերջացած էր, ու Սարգիս աղբարը իր տասը տարւան քրտինքի կաթիլներուն արդիւնքը «կօսպօտին» Վանչէֆէն ստացած, քամարը կապած, պատրաստ էր մեկնելու :

. * .

Մուծ գիշեր մ'էր : Սարգիս աղբար ձեղնայարկը մուծին մէջ՝ իր քանի մը կապերաի կտորներէ բաղկացած անկողնին վրայ երկարած կեւրազէ՛ր : Հետեւեալ օրը պիտի մեկնէր, ու հայրենիքի փշոտ ու փոշոտ ճամբան աչքերուն առջեւ կերկարաձգւէր, կը կորսւէր հեռաւորութեան մէջ, իր ծայրը ընդնշմարել տալով դժբաղդ դաղթականին ընտանեկան կեանքի ուրախութիւնները, հայրենի օճախի քաղցրութիւնները :

Ու կերազէ՛ր Սարգիս . . . գլուխը քիչ մը տաքցած այն գինիէն՝ որը «կօսպօտին»ին առատաձեռնութեան արդիւնքն էր եղած, իբր վերջին նւէր մը իր մաքուր ու հաւատարիմ ծառայութեան :

Ու Սարգիս աղբար բարեխղճօրէն չիչը մինչեւ յատակը քամած էր, սովորականէն աւելի ազդու եւ թունտ դանկելով դայն, որը վերադրած էր գինիի լաւութեան՝ հետեւաբար իր արիւղ ազնուութեան, որ չէր խնայած իր լաւ գինիէն չիչ մը զոհել իրեն համար :

. . . Ու երազները կը շարունակէին հանդարտ փոխանցումներով, ժպտուն պատկերներով, որոնք կուգային Սարգիս աղբոր դէմքին գոհուհաւութեան ժպիտ մը խաղաղանկ մուծին մէջ, որը աւելի կը շնչոտէր երբ ձեռքերը գլխի բարձին տակ մխելով, պրպակելով կը հանգիստէին փոքրիկ խնամքով փաթթւած ծրարի մը, ուրկէ ոսկիի հնչիւններ կը լսւէին :

Ու գոհունակութեան խորունկ շունչով մը Սարգիս աղբոր սիրտը հրեռնար այդ վայրկեանին :

. . . Սակայն թմրութիւնը կամաց կամաց անզգայութեան կը փոխուէր . գլուխը կսկսէր ցաւիլ , կարծես երկաթէ անուրի մը մէջ շրջափակելով . ամբողջ անդամներուն վրայ թուլութիւն մը կը տարածւէր մեղմօրէն , մինչ կոպրը կապարի նման ծանրացած , իր փոքրացած աչքերը կը փակէին :

Պատշգամ երթալու ու մաքուր օդ ծծելու դադափարը անցաւ իր մշուշոտ գանկին մէջէն , որը իրագործելու համար իր կթոտ ծունկերը բաւական ընդդիմացան :

Խարխափելով գտաւ իր ձեղնայարկի դռուը , ու նեղ նրբանցքէ մը անցնելէ յետոյ ինքզինքը ընդարձակ պատշգամին վրայ գտաւ , որուն բաղրիքները զեռ չէին դրած :

Անուսին գիշեր մ'էր : Սեւ երկնքին վրայ միջայն աստղեր կը փայլէին պայծառ քթթումներով՝ քնացող երկիրը դիտող խորհրդաւոր աչքեւրու նման :

Սարգիս աղբար քանի մը քայլ առաւ պատշգամին վրայ , ու եղբրքէն երկու քայլ հեռու բնազդաբար կանգ առաւ , ոտքերու առջեւ բացւող մութ խորութեան առաջ ընկրկելով , մինչ իր թռքերուն ըտլոր ոյժով գիշերուան պաղ օդը կը չնչէր՝ ձեռքերով դանկը սեղմած :

Եանկարծ լոյս մը իր մաքի մշուշը պատռեց . արագ մտածում մը անցաւ գանկէն զայն ցնցելով :

— Փարանե՛րս . . . — մրմնջեց՝ խցիկը վերադառնալու շարժումով մը :

Բայց ետեւէն երկու ձեռքերու զօրաւոր մղում մը իր շարժումը կիսկատար թողուց , զայն գլխի վայր ոտքերուն տակ բացւած խորունկ անդունդին մէջ գլորելով :

Սարգիս աղբար ձեռքերը տարածութեան մէջ լայն տարածեց յենակէտ մը փնտռելով , տկար ձիւ մը կոկորդին մէջ մարեցաւ , ու ինքն իր վրայ դառնալով լայն ու սեւ երախի մը նման բացւող մութ վիհին մէջ անյայտացաւ . . . մինչդեռ վերը՝ պատշգամին վրայ « կօսպօտին » Գանչէվի փոքրիկ խորամանկ աչքերը վայրի կատուի մը աչքերուն պէս մութին մէջ կը շողային . . .

* * *

— Փար . . . ա . . . նե՛րս . . . փա . . . րա . . . նե՛րս . . . — եղաւ առաջին բառը , երբ թաղին մէջ կայծակի մը արագութեամբ տարածւած չարագոյժ լուրէն զարնած , իր քով ծունդի եկած , կաշխատէինք զայն բարձրացնել շինութիւնէն աւելցած գերաններու , երկաթներու կոյտին վրայէն , որոնք իր մարմնին մէջ մտած , իր անդամները ջարդուփշուր բած էին :

— Վա՛յ ... փա ... բա ... նե՛րս ... վա՛...այ ... ը՛հ՛հ՛հ ...
— կը հեծկլտար ան , իր անոելի ցաւերուն մէջ նամքի անլուր ճիգով
մը կեդրոնանալով իր յոսերու միակ հիմքը կազմող փոքրիկ գանձին
վրայ :

— Ո՞ւր են փարաներդ , Սարգիս աղբար , ո՞ւր են , ըսէ բերենք :

— Էնտե՛ղ ... վե՛րը ... բար ... ձիս տակ ... վա՛յ ... մարե՛
... Էնտեղ ... բար ...

Զապասեցինք : Քանի մը ընկերներ վեր վազեցինք : Անկողնի տեղ
ծառայող քուրջերը մեր խուզարկու տենդոտ ձեռքերուն տակ խցիկին
չորս անկիւնները նստեցան . . . սակայն Սարգիս աղբոր քամարը
չկա՛ր . . .

Անձա՛յն , քնրացա՛ծ , կանգնած էինք դէմ դիմաց , մոմին ղողղո-
ջուն լոյսով սոսկումի քարացած ուրականներու նման լուսաւորւած ,
չհամարձակելով շարժուի մընել . մինչդեռ իւրաքանչիւրիս դանկէն մի-
ւեւոյն մտածումը կանցնէր կայծազի արագութեամբ :

— Գողցե՛ր են . . . — մրմնջեց մէկը :

— Եթէ իմանայ թէ գողցած են , կը մեռնի , ըսաւ մէկ ուրիշը :

— Առանց այդ կը յուսա՞ս որ ապրի , մրմնջեցի ես :

Որոշեցինք ոչինչ չյայտնել իրեն , կամ նոյն իսկ ստել : Վար իջանք :
Ոստիկանութիւնը եկած էր , ու կարգադրութիւններ կնէր զայն
հիւանդանոց փոխադրելու :

Գինովութենէ յառաջացած արկածի մը խօսքը կնէին . . .

Սարգիս աղբար նւաղած էր չափազանց արիւն կորսնցնելուն պատ-
ճառաւ :

Կոսպօտին Քանչէֆ Սարգիս աղբոր գլխի վրան կանգնած կուլար ,
երբեմն երբեմն հառաչանքներու մէջէն անոր հաւատարմութիւնը գովելով
զինքը չրջապատողներուն :

Ճամբան Սարգիս աղբար պատգարակին ցնցոմներուն տակ բոպէ
մը սթափեցաւ , հատնող ձայնով մը — փարանե՛րս — մրմնջելու համար ,
ու նորէն նւաղեցաւ :

. . .

Գլուխը , ձեռքերը , կուրծքը ճերմակ վիրակապելով փաթաթւած
սփռոյն , հիւանդանոցի երկար սրահին մէկ անկիւնը , սպիտակ բարձերու
վրայ կը հանգչէր Սարգիս աղբարը :

Զինքը չրջապատած էինք լուռ թաղծով մը համակւած , իւրաքան-
չիւրս մօայլ խորհրդածութիւններու ովկիանի մը մէջ ծփուն . . .

— Փարա ... նե՛րս , մրմնջեցին Սարգիս աղբոր գունատ չրթունք-
ները :

Յնցւեցանք :

Աչքերը կիրսով չափ բացաւ . պա՛ղ, անկենդա՛ն նայւածք մը ձգե-
լով մեզ վրայ :

— Փարա . . . նե՛րս . . . փարա . . . նե՛րս . . .

Իր վրայ ծռեցանք :

— Անհոգ եղիր Սարգիս աղբար, փարաներդ ոստիկանութեան քովն
են . պահա՛ծ է, երբ աղէկնաս, պիտի վերադարձնեն. կորսուած չէ, ան-
հոգ եղիր :

Ձեմ գիտեր թէ իմացա՞ւ կա՞մ ըմբռնե՞ց մեր ըսածը . միայն ժպտի
նման բան մը թրթռաց իր մարած աչքերուն մէջ , որոնք կամաց փակ-
ւեցան . մինչ շունչի մը պէս թեթեւ ձայնով մը կը շշնշէր .

— Փա . . . րա . . . նե՛րս . . . փա՛ . . . րա . . .

. . .

— Պարոն բռնիկ , յոյս ունի՞ք մեր հիւանդին առողջանալուն —
գիմեցինք վերաբռւթին , սրահէն դուրս գալով :

Բռնիկը խիստօրէն գլուխը չարժեց , քթին տակէն մրմռալով .

— Այս գիշեր կը մեռնի . . .

Բարիկ

ՀՐ. ԱԼԵԱՆԱՔ

ԱԶԳԱՅԻՆ

— Այս տարի , Սեպտեմբերի 4-ին , հոգեւորոյ Սուրբիաս վ. Պարոն-
եանի մահուան տարեկցին առթիւ հոգեհանգստի պաշտօն կատարուեցաւ
Պարիսի հայկական մատուոյն մէջ , եւ . . . նորէն մոռցանք հանգուց-
եալին ձեռագիր աշխատութիւններու հրատարակութեան դործը : « Մենք
մեր գործիչները փառաւոր կերպով թաղե՛լը միայն գիտենք , » կըսենք
ու կը յեղյեղենք , — թէիւ այսպէս իսօք մը Մանչեսթրի աղգայիններու
համար ըսելն անխղճութիւն կըլլար , քանի որ անոնք ո՛չ միայն իսկա-
պէս փառաւոր թաղում կատարելին , այլ եւ բաղմանմուտ վարդապետին
անօգնական քրոջը բնակարանին տարեկան վարձքն ալ իրենց վրայ
առին , եւ մինչեւ հիմա կը վճարեն կանոնաւոր կերպով : Խեղճ օրիորդ
Պարոնեան կը տառապի Bois-Colombesի մէջ , բայց մենք միջոց մը չենք
խորհած գեռ հրատարակելու համար հ. Պարոնեանի անտիպ ձեռագիրները ,
որոնց ամէնն ալ կարեւոր են մեր լեզուի եւ պատմութեան համար , ինչ-